

נשים חכמות

מים ראשונים: גיליון זה שנכתב לפני מספר שנים, חזרנו והוספנו בו עוד ועוד נשים חכמות וסופו שהתארך יתר על המידה. אך לא יכולנו לקפח אף מדרש או מקור, בפרט לטובת הלומדים והחוקרים. הרוצים לקצר, יקיימו את דברי המדרש על הפסוק בשיר השירים: "ודגלו עלי אהבה" – "ודילוגו עלי אהבה". ראה דברינו [ודגלו עלי אהבה](#) בשיר השירים.

חכמות נשים בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנו: (משלי יד א).¹

חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה: (משלי ט א).²

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת קרח דף קיד עמוד ב – אשתו של און בן פלת³

"בקהלם אל תחד כבודי" – אלו עדת קרח. "ודתן" – שעבר על דת. "ואבירם" – שהאביר לבו שלא לעשות תשובה. "ואון" – שישב באנינות עד שמת.⁴ "בן פלת" – שנעשו לו פלאות שניצל מעדת קרח. "בני ראובן" – שראה והבין. אמר רב: און בן פלת אשתו הצילתו. אמרה לו: מה איכפת לך?⁵ אי משה רב – אתה תלמיד. אי קרח רב – אתה תלמיד.⁶ אמר לה: ומה אעשה? כבר נמנית עמהם ואיני יכול לפרוש! אמרה לו: אני אצילך. השקתו יין וישן לו על המטה וישבה לה על פתח חצרה וסתרה את שערה והיתה סורקת את ראשה.⁷ אמרה: כתיב: "כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם הי'".⁸ וכן היה, שכיון שבא אחד מהם לשאול על און, היה רואה את האשה פרועת ראש וחוזר לאחוריו. בין כך ובין כך ניצל.⁹ ועליה אמר שלמה (משלי יד) חכמות נשים בנתה ביתה – זו אשת און בן פלת. ואולת בידה תהרסנו – זו אשת קרח שהיסיתנו למרוד במשה.¹⁰

¹ עוד 'נשים חכמות' שנזכרות בתנ"ך במפורש: במשכן: "וכל אשה חכמת לב" (שמות לה כה), האשה החכמה מתקוע (שמואל ב פרק יד) והאשה החכמה מאבל בית מעכה (שמואל ב פרק כ), שתייהן קשורות עם יואב שר צבא דוד ועם אבשלום. והמדרש מוסיף בהן כהנה וכהנה. נבחן תחילה את הקשר של נשים חכמות לפרשת השבוע.

² רבים וטובים מיזגו והחליפו בין פסוק זה והקודם (שניהם מספר משלי בראש פרק, בשניהם: "חכמות בנתה ביתה"). ראה תוספתא סנהדרין ח ט: "... וכן הוא אומר: חכמות נשים בנתה ביתה ... זה מלך מלכי המלכים ברוך הוא שברא עולמו בשבעה בחכמה, חצבה עמודיה שבעה אילו שבעת ימי בראשית וכו'". כך גם במדרשים מאוחרים כגון מדרש אגדה בובר, ילקוט שמעוני במספר מקומות, וכך גם בפירוש המשנה לרמב"ם מסכת ידים פרק ג: "כלל הוא אצלינו כי פרשת ויהי בנסוע הארון וכו' ובנחה יאמר שני הפסוקים יחד הם ספר בפני עצמו, אמרו חכמות נשים בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה". ראה דברינו [שבעה ספרי תורה](#) בפרשת בהעלותך. מגיהים זריזים מהרו לתקן חילוף פסוקים זה והוציאו את המילה "נשים" מהדרשות על "חצבה עמודיה שבעה", כנראה בעקבות ויקרא רבה פרשה יא שם הדברים מדויקים. אך אולי אין זה שיבוש, אלא דרישת פסוקים דומים ומתחלפים ואם אכן כך, אזי בריאת העולם, ושבעה ספרי התורה יסודם בחכמה הנשית!

³ מקור מדרש זה הוא בגמרא סנהדרין קט ע"ב ומובא גם במדרש במדבר רבה יח כ ובתנחומא בובר בפרשתנו (שהוא כמדרש במדבר רבה ואולי איננו מקור נוסף). העדפנו את לשון פסיקתא זוטרתא שבעיקרו מתרגם את הגמרא בסנהדרין ומעשיה.

⁴ באבלות. המפרשים אומרים שכל ימיו ישב באנינות והצטער על שהצטרף לקרח ועדתו. ולפי זה, קיבל את שמו במהלך המחלוקת. ויש דעות אחרות על טיבו של און זה, כגון בספרי דברים פיסקא יב, שם און בא מלשון און.

⁵ "מאי נפקא לך מיניה?" – לשון הגמרא בסנהדרין. "מה לך במחלוקת זו?" – לשון מדרש במדבר רבה.

⁶ ובנוסח במדבר רבה: "אם אהרן כהן גדול – אתה תלמיד. אם קרח כהן גדול – אתה תלמיד".

⁷ "סורקת את ראשה" היא תוספת של בעל מדרש פסיקתא זוטרתא. לא מצאנו זאת במקבילות.

⁸ היא מצטטת את דברי קרח: "כי כל העדה כולם קדושים" ומשתמשת בהם. מחלוקת ומרד הם יעשו, אבל בהלכות צניעות וענייני נשים הם יזהרו (נשמע מוכר?). נראה שהדרשן עושה כאן שימוש מאד מתוחכם וציני בדברי קרח. קרח ועדתו היו אנשים 'ראי שמים', כאשר ראו אישה גלוית ראש, לא התקרבו אליה. ליצור מחלוקת? – כן (לשיטתם הייתה זו כמובן מחלוקת לשם שמים). אבל שיער באישה? – חס וחלילה!

⁹ ובינתיים, הם נבלעו, כך במקבילות. לא רק קרח ועדתו, שבעצם נשרפו, אלא דתן ואבירם שהיו משבטו של און בן פלת, שבט ראובן. הסמך במקרא הוא העובדה ששמו של און בן פלת שמוזכר בתחילת המחלוקת, נעלם בהמשך הסיפור ובפרט בפסוק יב בפרק טז: "וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם", שם הוא לא מוזכר (אך ראה פירוש רמב"ן שם שנותן הסבר אחר).

¹⁰ את האייוולת של אשתו של קרח נראה להלן. בינתיים נתבשר מפיקוחה וחכמתה של אשתו של און בן פלת - On's wife, המייצגת את הנשים החכמות והמתוחכמות. לא אלה שמסיתות את בעליהן (המסכנים והחלשים), אלא אלה שהחכמות והחלשים (המסכנים) אלה שחכמתן על בעליהן (המסכנים והחלשים) ועומדות באון וב-On כל הזמן על המשמר. ראה מדרש הגדול במדבר טז לב שמספר את כל העניין באופן אחר (או אולי כסיפור המשך לזה שהבאנו), שאון חזר בתשובה אך עדיין צריך היה להגנת אשתו: "בשעה שהחביאתו אשתו וישבה לה על הפתח ופתחה הארץ את פיה ... עמדה אשתו ואחזה במיטה ואמרה: ריבון העולמים, כבר נשבע בשמך הגדול שלא יהיה במחלוקת לעולם". והיא גם יוצאת ומתעמתת עם משה: "אמרה לו: קום צא. אמר לה: מתבייש אני ממשה רבינו. אמרה לו: אני אצא עמך. מיד יצאה ועמדה לפני משה". משה בורח ממנה אבל היא מתעקשת וצווחת ובוכה עד שמשה שואל: "מה טיבה של אשה זו?" ומשה: "הלך עמה לביתה ועמד על הפתח וקרא לאון בן פלת. אמר לו: הקב"ה ימחול לך".

מסכת סנהדרין דף קי עמוד א – אשת קרח

אשתו של קרח אמרה לו: ¹¹ ראה מה משה עושה! הוא – מלך. את אחיו עשה כהן גדול. את בני אחיו עשה סגני כהונה. אם באה תרומה – אמר: תהיה לכהן. אם בא מעשר ראשון – אמר: תנו אחד מעשרה לכהן. ¹² ועוד, שגזז את שערו תיכם ומגלגל אתכם כרעי כאילו נתן עין בשערותיכם. – אמר לה: הרי הוא גם כן עשה כד! – אמרה לו: כיון שכולם לגדולתו שלו, אמר הוא גם כן: "תמות נפשי עם פלשתים". ¹³ ועוד: שאמר לכם עשו תכלת בציצית, אם סבור אתה שתכלת חשובה למצווה – הוצא גלימות שכולן תכלת וכסה את כל בני ישיבתך! ¹⁴ היינו דכתיב: "חכמות נשים בנתה ביתה" – זו אשתו של און בן פלת, "ואולת בידה תהרסנה" – זו אשתו של קרח. ¹⁵

במדבר רבה יח טו – עוד על אשת קרח

אמרו רבותינו: אשתו של קרח כשירדה לגיהנם פִּיבַת אותה. ¹⁶

שמות רבה פרשת ויקהל, פרשה מח ג-ד - מרים¹⁷

... כל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת, שנאמר: "ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן" (שמות לו ח). ... ולא נתפרסם מכולם אלא בצלאל, הוי: "קרא ה' בשם בצלאל". ¹⁸ וכל השבח הזה מנין לו? משבט יהודה. ומהיכן זכה לכל החכמה הזאת? בזכות מרים, שנאמר: "ויעש להם בתים" (שמות א כא). ומה היו הבתים? בית הכהונה ובית המלכות. יוכבד נטלה כהונה ומלכות, אהרן – כהן גדול, משה

¹¹ תרגום הגמרא לעברית, הוא עפ"י פירוש אבן ישראל (שטיינזלץ) בגמרא שם.

¹² היינו שמשה עושה את הלויים - קרח היה לוי - וגם מהמעשר שהם מקבלים, הם צריכים לתת עשירית (מעשר מן המעשר) לכהנים. ראה מדרש תהלים (בובר) מזמור א על הפסוק "ובמושב לצים לא ישב", מדרש מורכב וארוך על קרח "שהיה מתלוצץ על משה ואהרן", ומסית את הקהל כנגד ריבוי המצוות בתורה שקשורות בנתינת תרומה, מעשרות, ראשית הגז, בכורות הצאן ושאר מתנות כהונה. אבל כאן אשתו של קרח מסיתה אותו. מדרשים אלה שייכים לסוגה של 'מדרשים אנטישמיים' שמופיעים גם באיכה רבה פתיחתא יז על הפסוק במגילת איכה: "הייתי שחוק לכל עמי" וכן באסתר רבה פרשה ז על הפסוק במגילת אסתר: "ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים", מה שיוצר קשר בין המן לקרח. נושא זה איתנו בכתובים ונשתדל להשלימו בהקדם.

¹³ קרח כאילו מסנגר על משה שגם הוא עבר את התהליך שעברו כל הלויים (כך לפחות יוצא ממדרש זה), אבל אשתו מיד מסיתה אותו שמשה עשה כל זאת לגדולתו ולגדולת משפחתו הקרובה. לו לפחות יצא משהו מהמחזה המביך הזה. אגב, השימוש שנעשה כאן בפסוק: "תמות נפשי עם פלשתים", הוא במשמעות רחוקה ומושאלת: כדאי לי הסבל הזה, ומכאן אולי סיוע לכל המשתמשים בביטוי זה שלא במשמעותו המקורית.

¹⁴ מעניין הקשר שהגמרא עושה כאן בין גילוח השיער של בני לוי, שנראו משונים וחסרי שיער אחרי כניסתם לתפקיד ובין הרעיון להתכנסות בטלית שכולה תכלת. וכל זאת, בפיה של אשת קרח. האם כסות התכלת הוא כנגד גילוח השיער? עכ"פ, אשת קרח היא שהמציאה, עפ"י המדרש, את ההתחכמות של טלית שכולה תכלת, לא קרח. ראה הרחבה במדרש משלי (וויסאצקי) פרשה יא: "קרח שמע לאשתו ונפל. הא כיצד? כשבא מבית המדרש, אמרה לו אשתו: מה הלכה דרש לכם משה בבית המדרש? אמר לה: פירש לנו על מעשה התכלת. אמרה לו: מעשה התכלת מהו? אמר לה: כך דרש ואמר: נאמר לי מפי הגבורה שתעשו לכם ציצית על כנפי בגדיכם. וכדי שיהא חוט אחד תכלת, שנאמר: ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת (במדבר טו לח). באותה שעה התחילה משחקת ואומרת לו: ראו כמה הוא יושב ומשחק בכם! תדע לך, שכן הוא אומר לכם על כנפי בגדיכם. אני עושה לך טלית שכולה תכלת. מה עשתה? עמדה ועשתה לו טלית שכולה תכלת. נתעטף בה ועמד לפני משה. אמר לו: מה המעשה אשר עשית? א"ל: אתה אמרת מעט ואני עשיתי הרבה". כל המהות של הטלית היא השילוב של תכלת ולבן, כאשר התכלת מסמלת את הגאולה והלבן, שהוא החשוב יותר, את הטיט ואת שעבוד מצרים. אשתו של קרח (או קרח) מנסה למחוק את זכרון יציאת מצרים. ראה דברינו [מצוות ציצית](#) בפרשת שלח לך וכן דברינו [טלית שכולה תכלת](#) בפרשתנו.

¹⁵ ראה במדבר רבה יח ד בפרשתנו שקרח הוא שאומר זאת לאנשים שהוא מקהיל על משה: "ויקהלו על משה ועל אהרן, ויקח קרח - לקח טלית והלך ליטול עצה מאשתו. כשאמר הקב"ה למשה: קח את הלויים ... וטהרת אותם ... והעבירו תער על כל בשרם - מיד עשה כן לקרח. התחיל לחזור על ישראל לא היו מכירין אותו. אמרו לו: מי עשה לך כך? אמר להם: משה עשה בי כך. ולא עוד, אלא נטלני בידי ורגלי והיו מניפין אותי ואומר לי הרי אתה טהור. והביא את אהרן אחיו וקשטו ככלה והושיבו באהל מועד. מיד התחילו שונאי משה להתגרות בו את ישראל ואמרו: משה מלך ואהרן אחיו כהן גדול ובניו סגני כהונה, תרומה לכהן מעשר לכהן כ"ד מתנות לכהן! מיד, ויקהל על משה". ואפשר שכל זה הוא בעצת אשתו. כך או כך, נראה שעל רקע מעשיה של אשת און בן פלת החיובית, מבקשת הגמרא להעצים את הדמות השלילית של אשת קרח.

¹⁶ הרי לנו דעה שונה בתכלית על אשתו של קרח! מה היא עושה שם בגיהנום? למה היא מכבה את האש שם? קרח מת, אבל בניו לא, כפי שמדגיש הכתוב בפרשת פנחס, במנין הפקודים השני במדבר כו יא: "ובני קרח לא מתו". הם בני קרח שהפליאו במזמוריהם תהלים. משמע, יש המשכיות ויש קימה אחר הנפילה, גם לבית קרח. ראה גמרא מסכת סנהדרין קי ע"א: "ובני קרח לא מתו. תנא, משום רבינו אמרו: מקום נתבצר להם בגיהנום, וישבו עליו ואמרו שירה". ומי ירד לגיהנום וכיבה את האש שם (כמה זמן אפשר לשוור בגיהנום?) – אמם של בני קרח – אשת קרח. ראה דברינו [בני קרח לא מתו](#) בפרשה זו. נוכל אם כן לצרף גם את אשת קרח לנשים החכמות, לנשים שהתעשתו וידעו לשמר את הבית. ומבית לבית במדרש הבא.

¹⁷ נפנה עתה לנושא העיקרי שלנו: נשים חכמות במקרא ובמדרש ונלך, פחות או יותר, עפ"י סדר כרונולוגי.

¹⁸ ראה דברינו [בצלאל – בצל אל](#) בפרשת ויקהל, הוא בצלאל שהעמיד את משה על הסדר הנכון של בניית המשכן וכליו, בדברינו [ארון קודם או משכן קודם – שיטת בצלאל מול שיטת משה](#), שם.

– מלך, שנאמר: "ויהי בישראל מלך" (דברים לג ה).¹⁹ ומרים נטלה חכמה, שהעמידה בצלאל, ויצא ממנה דוד, שהיה מלך, שנאמר: "ותלד לו (אפרת) את חור" (דברי הימים א ב יט), וכתוב: "ודוד בן איש אפרתי" (שמואל א יז) שבא מן מרים שנקראת אפרת.²⁰

במדבר רבה פרשה כא סימן יא – בנות צלפחד

"ותקרבנה בנות צלפחד ... בן מכיר ... בן מנשה ... בן יוסף ... – גְדוּלָה לַחַן וְגְדוּלָה לְאֲבִיהֶן גְדוּלָה לְמַכִּיר וְגְדוּלָה לְמִנְשָׁה וְגְדוּלָה לְיוֹסֵף, שֶׁכֵּךְ יֵצְאוּ מִמֶּנּוּ נְשִׁים, חֲכָמוֹת וְצַדִּיקוֹת. מֵה חֲכָמוֹתָּ? שֶׁלֹּפִי שְׁעָה דְבָרוֹ,²¹ שֶׁהִיָּה מִשָּׁה עוֹסֵק בְּפִרְשֵׁת נַחְלוֹת. "לֹאֵלֶּה תַחֲלַק הָאָרֶץ" – אָמְרוּ לוֹ: אִם כִּבְּרָן אֲנִי – נִירֵשׁ כִּבְּרָן. וְאִם לֹא, תִּתִּיבֵם אֲמֵנוּ. מִיָּד: "וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי ה'."²²

מסכת נדה דף מה עמוד ב – בינה לא במקום חכמה

אמר רב חסדא: מאי טעמא דרבי – דכתיב: "ויבן ה' אלהים את הצלע" – מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש.²³

ילקוט שמעוני שופטים רמז מב - דבורה

"ודבורה אשה נביאה" – מה טיבה של דבורה שנתנבאת על ישראל ושפטה אותם? והלא פינחס בן אלעזר עומד: מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ, בין גוי בין ישראל, בין איש בין אשה, בין עבד בין שפחה – הכל לפי מעשיו של אדם רוח הקדש שורה עליו.²⁴ תנא דבי אליהו אמרו: בעלה של דבורה עם הארץ היה. אמרה לו: בוא ואעשה לך פתילות ולך לבית המקדש שבשילה, אז יהיה חלקך בין הכשרים שבהם ותבוא לחיי העולם הבא. והיא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקדש ... "לפידות"²⁵ – על שם שאשתו עושה פתילות והיא מתבוננת ועושה פתילות

¹⁹ אהרון נטל את הכהונה ומשה את המלוכה, אז מה נותר למרים האחות הבכורה והבכירה שבזכותה באו אהרון ומשה לעולם? ראה דבריני [מרים אחות אהרון ומשה](#) בפרשת חוקת.

²⁰ איזה מתנה קבלה מרים? איזה בית? בית החכמה. וכמו שאומר הפסוק במשלי יד א המקשר בית עם חכמה: "חכמות נשים בנותה". וסופה של החכמה שגם הביאה למלוכה, שהרי ברור שגם אם היה למשה דין של מלך (וגם ליהושע), אין זה אלא זמני. בצלאל הוא מצאצאי מרים כפי שכבר ראינו וזה חלקה במשכן. בכך היא גם מתחברת אל הנשים החכמות במשכן אשר טוו את העזים ואת התכלת והארגמן (שמות לה כה-כו) והקדימו את הנשיאים (ראה שם). החיבור הוא דרך בצלאל, כדברי מדרש תנחומא פרשת פקודי סימן יא: "ואח"כ החזיקו במלאכת המשכן בצלאל ואהליאב בעבודתן וחכמי לב בעבודתן, שנאמר: ויעשו כל חכם לב וגו'. וכן הנשים טוו את התכלת שנאמר וכל הנשים אשר נשא לבן וגו' (שמות לה)". מחכמת המיילדות לחכמת האומנות. ומרים גם בשירה.

²¹ ששאלו בזמן ובהקשר הנכון. "שואל כענין" (אבות פרק ה משנה ז).

²² נשים חכמות נוספות בספר במדבר הן כמו בנות צלפחד שלוש פרשות לקמן בלוח השנה. כבר הרחבנו לדון בנשים חכמות וצדקניות אלה, שאף הקב"ה הודה לדבריהן ("כן בנות צלפחד דוברות"), בדבריני [בנות צלפחד](#) בפרשת פנחס. ראה שבחן במכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ט: "אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם. וכן הוא אומר: כן בנות צלפחד דוברות, כן מטה בני יוסף דוברים; אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם". ובבראשית רבתי פרשת ויחי בברכת יוסף: "בנות צעדה עלי שור - אלו בנות צלפחד שנטלו חלק בארץ ... עלי שור - על שורת הדין, שהדין עומד כדבריהן ... אמר הקב"ה: יפה תבעו בנות צלפחד שכן כתובה פרשה זו לפני במרום. אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו". זאת ועוד, ראה דבריני [יום שהותרו בו שבטים לבא זה בזה](#) בט"ו באב שם הראינו שחכמתן של בנות צלפחד נמשכה עוד. לא רק שידעו לתבוע נחלה לעצמן, בזמן ובאופן הנכון, אלא שבעקבות הדין שבת ירשת היכן שאין בן, מוסבות בסופו של דבר הנחלות ממטה למטה (ראה סוף פרשת מסעי) והותרו שבטים לבוא זה בזה וכנסת ישראל הופך להיות "חבורה לה יחדיו". חכמתן של בנות צלפחד גם גרמה בעקיפין לביטול דין יובל. ראה שם.

²³ נעשה אתנחתא קלה בנושא החכמה. הגמרא דנה שם במשנה (פרק ה משנה ו) הקובעת שבת מקדימה להתבגר מבן: "בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדרה נבדקין, בת שתים עשרה שנה ויום אחד נדרה קיימין ... בן שתים עשרה שנה ויום אחד נדרה נבדקין, בן שלש עשרה שנה ויום אחד נדרה קיימין וכו' " – שזה אחד מהמקורות העיקריים לקביעת בת מצווה בגיל 12 ואילו בר מצווה בגיל 13 (לגבי בר מצווה ראה גם בראשית רבה סג י, מובא בדבריני [ויגדלו הנערים](#) בפרשת תולדות). משנה זו היא כשיטת רבי, ר' שמעון בן אלעזר הופך שם את הסדר ושיטתו לא התקבלה. יש שרוצים ללמוד מכאן שתכונתה העיקרית של האשה היא הבינה (הלכות עולם?) ולא החכמה (ידע?), אבל מכל הדוגמאות שראינו ונראה עוד, יש חכמה רבה בנשים ולא נראה שיש הבדל מהותי לעניינינו בין חכמה ובינה. יש אנשים חכמים וחכמים פחות, נבונים ונבונים פחות וכן גם אצל הנשים: חכמות וחכמות פחות, נבונות ונבונות פחות. ולעניין ההבחנה בין נבון לחכם, ראה דבריני [אנשים חכמים ונבונים ויודעים](#) בפרשת דברים.

²⁴ לכאורה לא ברורה השאלה, אדרבא, פנחס מעיד שכל אחד יכול להיות נביא, אז למה לא דבורה? נראה שהשימוש באמירה זו של פנחס הוא כפול. היא קובעת שבאמת אין שום בעיה שאישה תזכה לרוח הנבואה ("שבע נביאות נתנבאו להם לישראל ... שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה, ואסתר" מגילה יד ע"א), אך עדיין רוח נבואה זו מותנית במעשיו של האדם. לפיכך השאלה היא לא איך דבורה כאישה יכולה להיות נביאה, אלא מה המעשים הטובים שעשתה שבזכותם זכתה לנבואה.

²⁵ "דבורה אשת לפידות" – אשתו של אדם ששמו לפידות. ולא במשמעות הרווחת של "אשת חיל".

עבות, כדי שיהא אורן מרובה.²⁶ והקב"ה בוחן לבות וכליות, אמר לה: דבורה, את נתכוונת להרבות אורי, אן אני ארבה אורך ביהודה ובירושלים כנגד י"ב שבטים. מי זכה לו ללפידות שיהא חלקו עם הכשרים ויבוא לחיי העולם הבא? הוי אומר: דבורה אשתו. עליה נאמר: "חכמות נשים בנתה ביתה", ועל איזבל בת אתבעל נאמר: "ואולת בידיה תהרסנו".²⁷

תוספות מסכת שבועות דף כט עמוד ב – עוד על דבורה (גם יעל וחולדה)

שבועת העדות נוהגת באנשים אבל לא בנשים - בריש פרק שבועת העדות נפקא לן מ"ועמדו שני האנשים". אם כן, אשה פסולה לדון דהא תנן פ' בא סימן (נדה דף מט: ושם): כל הכשר לדון כשר להעיד. והא דכתיב (שופטים ד) והיא שפטה את ישראל, איכא למימר שהיתה מלמדת להם הדינים. אי נמי לפי שהיתה נביאה היו מקבלים אותה עליהם.²⁸

מדרש תהלים (בובר) מזמור נג - אביגיל

"למנצח על מחלת משכיל לדוד". זהו שאמר הכתוב: "מצא אשה מצא טוב" (משלי יח כב) - אין סוף לאשה טובה...²⁹ אמר ר' שמואל: טובה היתה אביגיל לדוד מכל הקרבנות שבעולם, שאילו עשה אותו מעשה שחשב לעשות לנבל, אילו היה מקריב כל קרבנות שבעולם, לא היו מכפרים לו. והיא באתה אליו ומלטתהו, הוי: "למנצח על מחלת" - שמחלה לו כשם שהקרבנות מוחלין... אמרה לו אביגיל לדוד: אדוני המלך, אם בא הדין הזה אליך מה אתה עושה? אם ילך עני ויאמר לבעל עשה עמי צדקה: תן לי פת אחד. ואינו נזקק לו והעני נופל עליו והורגו. אם הם באין אצלך לדון, מה אתה עושה? ואתה מפקפק בדבר, ואין אתה יכול להוציאו. והן אומרים: לא עשה כן לנבל!... ואל תאמר בשביל שאתה מלך אין אדם מוכיחני - הוכח אתה בלבבך. לא תהיה זאת לך לפוקה - מונחת לך אחת, דיין אחת.³⁰

²⁶ ראה דברינו [תקופת טבת ולילותיה](#) בפרשת ויגש בהם דנו בכמות השמן שהיו נותנים במנורה על מנת שתדלוק "מערב עד בוקר". כמות זו הייתה קבועה: חצי לוג שמן והספיקה ללילות טבת הארוכים (מנחות פט ע"א). מה עשו בלילות הקיץ הקצרים עם יתרת השמן. רש"י אומר: "ואם יותר, אין בכך כלום", אבל אחרים (חזקוני, ירושלמי) מציעים שהתאימו את עובי הפתילות בהתאם לאורך הלילה ובקיץ היו שמים פתילות עבות יותר על מנת שיכלה השמן מהר יותר.

²⁷ דבורה הייתה "אשת לפידות" תרתי משמע - אשה חכמה ובעלת יכולות שהבינה ללב בעלה שיש לו מגבלות, ומצאה לו את העיסוק המתאים. ראה הקשר בין פתילות ללימוד תורה בשיר השירים רבה פרשה א: "אם אתה מחפש אחר דברי תורה כמטמונים הללו, אין הקב"ה מקפח שכרך. משל לאדם, אם מאבד סלע או כילרין בתוך ביתו, הוא מדליק כמה נרות כמה פתילות עד שיעמוד עליהם". בזכות מעשה הפתילות, שזיכתה בו את בעלה ואת חובשי ספסלי בית המדרש, זכתה דבורה שיאיר אורה בכל עם ישראל ושייקרא עליה הפסוק: "חכמות נשים בנתה ביתה". ושוב, האשה המסוככת בחכמתה על בעלה.

²⁸ ובחידושי רמב"ן מסכת שבועות דף ל ע"א: "כל הכשר לדון כשר להעיד וכלל גדול הוא ולמדין ממנו. וכן אמרו בירושלמי שאין האשה מעידה ואין האשה דנה. ומאי דכתיב (שופטים ד') והיא שופטה את ישראל?! פירושו, מנהגת שעל פיה ובעצתה היו נוהגין זה עם זה כדון מלכה. ואף על גב דאמרין בספרי שום תשים עליך מלך ולא מלכה נוהגין היו בה כדון מלכה, אי נמי מקבלין היו דבריה ברצונם". ותוספות במסכת בבא קמא דף טו ע"א: "כל איש הכשר לדון כשר להעיד ומדכתיב (שופטים ד) והיא שפטה את ישראל בדבורה אין להביא ראיה דאשה כשירה לדון, דשמהו מקבלין אותה עליהם משום שכינה". ובדומה לכך גם פירוש רשב"א בגמרא בבבא קמא שם. לרש"י אין שום בעיה עם היותה של דבורה שופטת, ראה פירושו רש"י לשופטים ה ו, שבעקבות דבורה הוא מוסיף את יעל: "בימי שמגר בן ענת בימי יעל - מלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה" והנה הרווחנו עוד אישה חכמה ומנהיגה - יעל. והדברים מפורשים ברות רבה א א: "וגם אל שופטיהם לא שמעו, ומי היו? רב אמר: ברק ודבורה היו... רב הונא אמר: דבורה וברק ויעל היו". ראה גם פירוש רלב"ג לשופטים ד ד והמדרש לעיל ששואל איך דבורה שפטה את ישראל כשפנחס עוד חי, היינו הוא מניח בפשטות שאכן דבורה שפטה את ישראל. אבל מבית מדרשו של רש"י והראשונים אחריו מתקשים בנושא וסופים שהם מעצימים ומגדילים את חכמתה ותוקפה של דבורה: קבלו אותה משום שכינה, הייתה מלמדת את הדיינים, התנהגה כמלכה ועוד. מי שיש לו את האישינות, כח הנבואה, החכמה והמנהיגות, אינו צריך "כושר דינות" פורמלי. ומי שלא רצה את דבורה ונשים אחרות ככשירה לדון ולהעיד, יקבל אותה, ובהזדמנות זו גם אשה נוספת: חולדה, כחוליה בשרשרת מסירת התורה. ראה מחזור ויטרי סימן תכד - סדר מקבלי התורה ולומדיה: "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לעתניאל, ועתניאל לאהוד, לשמגר, לדבורה וברק... לצפניה, לירמיה, ליחזקאל, לחולדה וכו'". המקור הוא כנראה החיבור מתקופת הגאונים, [סדר תנאים ואמוראים](#) חלק א - סדר מקבלי התורה, שמונה כחמישים שמות משה עד עזרא.

²⁹ "וכשם שאין סוף לאשה טובה, כך אין סוף לאשה רעה, שנאמר: ומוצא אני מר ממות את האשה (קהלת ז כו)", ממשיך שם המדרש על מנת לאזן את התמונה. אבל אנחנו מבקשים להתמקד באישה החכמה והטובה, היא, במקרה זה, אביגיל.

³⁰ אישה חכמה נוספת היא אביגיל שבחכמתה מנעה מדוד מעשה פזיז של הריגת נבל הכרמלי (בעלה). להשלמת פרשה זו ומדרש זה, הראויים לעיון מיוחד, ראה ירושלמי סנהדרין פרק ב הלכה ג שהוא המקור וכן מדרש שמואל פרק כג המשלים את מדרש תהלים (בעקבות הירושלמי). וראה העניין גם בגמרא בבלי מגילה יד ע"ב. אבל נראה שטוב מכולם הוא לשון המקרא בספר שמואל א פרק כה המתאר את כל המעשה שם. ראה בפרט דברי אביגיל לדוד ותשובתו: "ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני ולשפך דם חנם ולהשיע אדני לו והיטב ה' לאדני וזכרת את אמתך: ויאמר דוד לאביגיל ברוך ה' אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי: וברוך טעמך וברוכה את אשר פלתני היום הזה מבוא בדםים והשע יד לי". וכבר ראינו לעיל שאביגיל הייתה נביאה.

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק ב הלכה ג – עוד על אביגיל

"ותרא אביגיל את דוד וגוי". אמרה לו: מרי דוד, אנא מה עבדית, בניי מה עבדון, בעיריי מה עבד? ³¹ אמר לה: מפני שקילל מלכות דוד. אמרה ליה: ומלך אתה? אמר לה: ולא משחני שמואל למלך? אמרה לו: עדיין מוניטה דמרן שאול קיים. ³² "ואני אמתך" מלמד שתבעה לתשמיש. מיד הוציאה פְתָמָה והראת לו. אמר לה: וכי רואין כתמין בלילה? אמרו ליה: ולא ישמעו אזניך מה שפיק מדבר! כתמין אין רואין בלילה ודיני נפשות דנין בלילה? ... יהו אומרים עליך שופך דמים את! ולמכשול עון אתה עומד להיכשל באשת איש. מוטב אחת ולא שתים ... ³³ עומד אתה למלוך על ישראל והן אומרים עליך שופך דמים היה! ומה שאמרת: כל המקלל מלכות בית דוד חייב מיתה. אדיין מחוסר כסא את. ³⁴

רד"ק שמואל ב פרק יד פסוק יג – האשה החכמה מתקוע ³⁵

"וישם את הדברים בפיה" – אמרו: אם הוא סדר את המשל בפיה, מה היה צריך לאשה חכמה? לפי שתדע להשיב בחכמה למה שאמר לה המלך. כי יואב לא היה יודע מענה המלך שישים בפיה כל הדברים, אלא כלל הדברים סידר לה. ויש לפרש גם כן, כי הוא ספר לה המעשה והיא תיקנה המשל. ³⁶

בראשית רבה פרשה צד סימן ט – האשה החכמה מאבל בית מעכה ³⁷

... זהו שכתוב: "ותקרא אשה חכמה מן העיר ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב" (שמואל ב כ) - אמרה: שמך יואב, לומר שאתה אב לישראל, ואין אתה אלא קוצר! ... לא כתוב: "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום?" (דברים כ ז) ... מה "אתה מבקש להמית עיר" ולי שאני אם בישראל? מיד: "ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי, אם אבלע ואם אשחית" ... אלא: "לא כן הדבר, כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד" ... כל המעז פניו במלך, כאילו מעז פניו בשכינה. "ותאמר .. הנה ראשו מושלך אליך". מנין ידעה? אלא אמרה: כל המחציף פניו במלכות בית דוד מרים ראשו למעלה. מיד: "ותבוא האשה אל כל העם בחכמתה". אמרה להם: אין אתם יודעים דברי דוד? איזו אומה עמדה בהם? איזו מלכות עמדה בהם? אמרו לה: ומה הוא מבקש? אמרה להם: אלף אנשים, ולא טוב אלף אנשים מלהחריב מדינתכם? אמרו לה: כל אחד ואחד יתן לפי מה שיש לו. אמרה להם: שמא אגב פיוס הוא מניח קמעא. עשתה עצמה כמי שהולכת ומפיסת

³¹ אדוני דוד, מה אני עשיתי? מה עשו בני? מה צאני עשה? שאתה מבקש לפגוע בנו?

³² עדיין מטבעו של שאול קיימת! מטבעך ושמעך עוד לא יצאו בעולם. ראה בראשית רבה לט יא, פרשת לך לך על "ואגדלה שמך": "ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם". ובהם גם דוד, לצד אברהם: אברהם, יהושע ומרדכי. ראה שם איזה ציור היה על כל אחת מהמטבעות שם: "אברהם - זקן וזקנה מיכן בחור ובתולה מיכן, יהושע - שור מיכן וראם מיכן, דוד - מקל ותרימיל מיכן ומגדל מיכן, מרדכי - שק ואפר מיכן ועטרת זהב מיכן". לאט לך, אומרת אביגיל לדוד, עדיין שאול מלך. יגיע ארכי שלך.

³³ כאן מבינה הגמרא שאביגיל רומזת לו שאחרי שנבל ימות, היא תִּירָצָה לו: "וזכרת את אמתך מלמד שפקרה עצמה וכיון שפקרה עצמה פגמה הכתוב" ונכתבה שם בכתוב חסר אביגיל במקום אביגיל. פקרה, אבל את שלה היא השיגה ותמרנה יפה את דוד. והקטע "מוטב אחת ולא שתים" מרמז על מעשה בת שבע בו נכשל דוד. אביגיל רואה בנביאות שדוד עתיד להיכשל בחטא זה "עתידה רובא מן הדא מיית" – עתיד לבוא עליך מכשול גדול מזה, אז תיזהר לפחות כאן.

³⁴ ודוד מודה לה בסוף שמנעה ממנו מבוא בדמים: "דם נידה ושפיכות דמים". וכל טענותיו על שאול הן "לפוקה", היינו "פיקפוקי דברים היה שם". ראה בגמרא שם, בקטע שהשמטנו, הסיפור על ר' זעירא ששיבח את דרשותיו של ר' לוי שתמיד יש בהן חידוש ושמשהו העיר שלא מצא שם שום חידוש שהכל דברי אגדה, מעירים לו שהחידוש מה פירוש המילה "לפוקה" הוא החידוש החשוב: "פיקפוקי דברים היה שם".

³⁵ להבנת פרשה זו מומלץ מאד לקרוא את שמואל ב פרק יד במלואו, כיצד מתמרן יואב את דוד (פעם נוספת) וגורם לו להשיב את אבשלום לירושלים (לאחר שגלה ממנה בעקבות רצח אמנון כנקמה על אונס תמר אחותו). ראה שיא דבריה הנמלצים שם: "פי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו ולא ישא אלהים נפש ויחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח".

³⁶ פעמיים, בפסוק ג ובפסוק יט שם, כתוב שיואב שם בפי האשה התקועית "את כל הדברים האלה", אז איפה חכמתה? למה צריך לרוץ עד תקוע (מלבד למצוא אישה שדוד לא מכיר על מנת שיאמין לסיפור שלה ולא מיד יחשוד כפי שאכן בסוף מצא שידו של יואב הייתה בדבר)? אומר רד"ק שיואב רק סיפר את המעשה (רקע) והציע סידור דברים כללי, אבל לא היה יכול לדעת מראש את כל השתלשלות הדיאלוג בינה ובין דוד. ראה במקרא איך בעצם דוד עונה לה מיד והיא בתחבולות שונות מצליחה להמשיך את הדו-שיח ביניהם. במקרה הזה, אגב, חכמתה של האישה לא הסתיימה בבניית בית אלא אדרבא, בהרס בית דוד במרד הגדול שמרד עליו אבשלום, אך זו כבר לא אחריותה של האישה כי אם של יואב (ודוד, ואבשלום ...) וזה עניין אחר.

³⁷ הגענו אל האישה החכמה מאבל בית מעכה במרד נוסף כנגד דוד, של שבע בן בכרי, שהוא תוצאה והמשך למרד אבשלום ושוב, ידו של יואב שר הצבא אחיינו של דוד בוחשת. גם כאן מומלץ מאד לקרוא את שמואל ב פרק כ במקור במלואו.

וחזרה מאלף לחמש מאות, למאה, לעשרה, לאחד - והוא אכסנאי - ומי הוא? שבע בן בכרי. מיד: "ויכרתו את ראשו".³⁸

מסכת ברכות דף כז עמוד ב - אשתו של ר' אלעזר בן עזריה

... אתו ואמרו ליה (לר' אלעזר בן עזריה): ניחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא? אמר להו: איזיל ואימליך באינשי ביתי. אזל ואמליך בדביתהו. אמרה ליה: דלמא מעברין לך? אמר לה: לשתמש אינש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר.³⁹ אמרה ליה: לית לך חירותא. ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה, אתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חירותא. היינו דקאמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא בן שבעים שנה.⁴⁰

ילקוט שמעוני רות רמז תרז - אשת החסיד

מעשה בחסיד אחד שירד מנכסיו, והיתה אשתו כשירה, לסוף נעשה שכיר.⁴¹ פעם אחד היה חורש בשדה, פגע בו אליהו ז"ל בדמות ערבי אחד, אמר לו: יש לך שש שנים טובות, אימתי אתה מבקש אותם, עכשיו או בסוף ימך? אמר לו: קוסם אתה, אין מה ליתן לך, אלא היפטר מעלי בשלום.⁴² וחזר אצלו עד שלוש פעמים. בפעם שלישית א"ל: אלך ואמלך באשתי. הלך אצל אשתו ואמר לה: בא אלי אחד והטריח אותי עד שלש פעמים ואמר לי יש לך שש שנים טובות, אימתי אתה מבקש אותם, עכשיו או בסוף ימך? אמר לה: ומה את אומרת? אמרה לו: לך אמור לו הבא אותם עכשיו.⁴³ א"ל: לך הבא אותם עכשיו. א"ל: לך לביתך ואין אתה מגיע לשער חצרך, עד שתראה ברכה פרוסה בבית. והיו יושבים בניו לחפש בידם בעפר ומצאו ממון שיזונו בו שש שנים וקראו לְאָמֶן, ולא הגיע לשער עד שיצאת אשתו לקראתו ובשרה אותו, מיד הודה להקב"ה ונחה דעתו עליו.⁴⁴

מה עשתה אשתו הכשירה? אמרה לו: מכל מקום כבר משך עלינו הקב"ה חוט של חסד ונתן לנו ממון מזון שש שנים, נעסוק בגמילות חסדים שנים הללו, שמא הקב"ה מוסיף לנו משלו. וכן עשתה. כל מה שעשתה בכל יום ויום, אמרה לבנה קטן: כתוב כל מה שאנו נותנין, וכן עשה. לסוף שש שנים בא אליהו ז"ל, אמר לו: כבר הגיע עונה ליטול מה שנתתי לך. אמר לו: כשנטלתי, לא נטלתי אלא מדעת אשתי. אף כשאני מחזיר, לא אחזיר אלא מדעת אשתי. הלך אצלה. אמר לה: כבר בא הזקן ליטול את שלו. אמרה לו: לך אמור לו: אם מצאת בני אדם

³⁸ זו חכמתה של האשה מאבל בית מעכה שידעה לתמרן בין יואב ובין ראשי העיר ולמנוע מלחמת אחים וקרע נוסף בעם ישראל. וגם ידעה את ההלכה שאין מוסרים נפש כדי להציל נפש אחרת, גם לא להציל נפשות הרבה, אלא אם ייחדו אותו כשבע בן בכרי (תוספתא תרומות ז כ, ירושלמי תרומות ח ד). ואגב, מה עניין זה לספר בראשית פרשת ויגש? סרח בת אשר שהשלימה מניין היורדים לשבעים נפש וזכתה "כידוע" לחיים מופלגים וארוכים במיוחד היא ע"פ מסורת המדרש האישה החכמה מאבל בית מעכה. ראה במקור שם. ואולי גם כל העניין של יוסף ואחיו וערבותו של יהודה לבנימין. ראה שם בהמשך המדרש הסיפור על עולא בן קושר שמלכות רומא חיפשה אותו ועל הקפדתו של אליהו על ר' יהושע בן לוי שמסר אותו, למרות שנהג כהלכה! ראה דברינו [סיעה של בני אדם](#) בפרשת ויגש.

³⁹ ישתמש אדם בכוס יקרה יום אחד ולמחרת תישבר.

⁴⁰ קטע זה לקוח מהסיפור על הדחת רבן גמליאל מנשיאותו, עקב פגיעתו במספר חכמים ובראשם ר' יהושע בן חנניה שהיה אב בית הדין (בדור השני של חכמי יבנה). ראה שני דפים שהקדשנו לסיפור זה [במייוחדים](#). בעקבות ההדחה ביקשו חכמים למנות נשיא אחר ונתנו עיניהם בר' אלעזר בן עזריה "שהוא חכם והוא עשיר והוא דור עשירי לעזרא". אך זה מבקש תחילה להימלך באשתו שמזהירה אותו שסופם של החכמים שיתפשו עם רבן גמליאל (או ששלטונות רומא יתערבו) ויחזירו אותו לנשיאותו וידיחו אותו (כפי שאכן אירע לבסוף). על כך עונה לה ר' אלעזר את המשל על הכוס היקרה. לא ברור אם היא משתכנעת או לא, אך היא מעלה טענה 'מעשית' שהוא צעיר מדי ואין לו זקן לבן. או אז נעשה לו נס והלבין זקנו ואמר את הביטוי הידוע, המוכר גם מהגדת ליל הסדר: "הרי אני כבן שבעים שנה". מה אנחנו באמת מבינים שאמרה לו אשתו? האם היא המשיכה לרמוז לו שאין היא משתכנעת ממשל הכוס היקרה, או שהסכימה לדעתו? מי כאן החכם יותר? המעשה שם מסתיים בהחזרתו של רבן גמליאל לנשיאותו והחלוקה בינו ובין ר' אלעזר בן עזריה: "לדרוש רבן גמליאל תלתא שבת, ורבי אלעזר בן עזריה חדא שבתא". חלוקה זו נזכרת פעם אחת במפורש בכל הש"ס: "שבת של מי הייתה" (תוספתא סוטה ז ט, גמרא חגיגה ג ע"א) ואולי גם זו בכתובות מט ע"א, ירושלמי תענית פרק ד הלכה א בדין מזונות הבנות. נראה שמהר מאד חזר רבן גמליאל להשתלט על בית המדרש.

⁴¹ היינו פועל או מה שחז"ל מכנים גם אומן ולא עוד בעל בית לעצמו.

⁴² החסיד קורא לאלהיו (שנראה לו כערבי) קוסם ומבקש שיניח לו.

⁴³ השווה עם עצת אשתו של ר' אלעזר בן עזריה שכשהציעו לו להיות נשיא (בסיפור על הדחת רבן גמליאל, ברכות כז) שהזהירה אותו שאח"כ יעבירו אותו מהנשיאות (כשיתפייסו עם רבן גמליאל) והוא ענה לה שאם יתנו לו כוס זכוכית יקרה לשתות בה ולמחרת היא תישבר, הוא מסכים. וכאן האישה מסכימה לקבל משהו טוב זמני, אך יש לה תכניות בנידון.

⁴⁴ נתייבשה דעתו. לא ברור מה בדיק הניח את דעתו של אותו חסיד שלכתחילה חשב לקבל מתנה לשש שנים שסופה לחלוף ולהחזיר אותו למצבו הנוכחי. אולי הבין שזה רצון אשתו ושחמ למלא רצונה, אולי הבין מעצמו, כמו ר' אלעזר בן עזריה במשל הכוס היקרה, שגם רווחה זמנית היא ראויה. כך או כך, נראה שלא ירד אותו חסיד לסוף תכניתה של אשתו ולא זה מה שהפיס את דעתו.

נאמנים ממנו - תן להם פיקדונך. וראה הקב"ה דבריהם וגמילות חסדים שעשו והוסיף להם טובה על טובה, לקיים מה שנאמר: "והיה מעשה הצדקה שלום".⁴⁵

שמות רבה פרשת פקודי, פרשה נב סימן ג – אשתו של ר' שמעון בן חלפתא

מעשה ברי' שמעון בן חלפתא שבא ערב שבת ולא היה לו מאין להתפרנס.⁴⁶ יצא לו חוץ מן העיר והתפלל לפני האלהים וניתן לו אבן טובה מן השמים. נכנס ונתנה לשולחני ופרנס אותה שבת.⁴⁷ אמרה אשתו: מהיכן אלו? אמר לה: ממה שפרנס הקב"ה. אמרה לו: אם אין אתה אומר לי מהיכן הם, איני טועמת כלום. התחיל מספר לה. אמר לה: כך נתפללתי לפני האלהים, וכך ניתן לי מן השמים. אמרה לו: איני טועמת כלום עד שתאמר לי שתחזירה מוצאי שבת. אמר לה: למה? אמרה לו: אתה רוצה שיהא שולחנך חסר ושולחן חבירך מלא?⁴⁸ והלך ר' שמעון והודיע מעשה לרבי. אמר לו: לך אמור לה: אם שולחנך חסר, אני אמלאנו משלי.⁴⁹ הלך ואמר לה. אמרה לו: לך עמי למי שלמדך תורה. אמרה לו:⁵⁰ רבי, וכי רואה אדם לחבירו לעולם הבא? לא כל צדיק וצדיק יש לו עולם בעצמו? שנאמר: "כי הולך האדם אל בית עולמו וסבבו בשוק הסופדים" (קהלת יב ה) – "עולמים" אין כתיב כאן, אלא "עולמו". כיון ששמע כן הלך והחזירה. רבותינו אמרו: הנס האחרון היה קשה מהראשון. כיון שפשט ידו להחזירה, מיד ירד המלאך ונטלה הימנו. למה? שאין מתן שכרה של תורה אלא לעולם הבא, ליום אחרון. הוי: "ותשחק ליום אחרון".⁵¹

זוהר חדש כרך א (תורה) פרשת חקת דף פג עמוד ב – הבית הוא אשה חכמה

כל השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה, כמה דאת אמרת: "לא טוב היות האדם לבדו".⁵² בלא שמחה, דכתיב: "ושמחת אתה וביתך". בלא ברכה, דכתיב: "להניח ברכה אל ביתך" (יחזקאל מד ל). בלא שלום כמה דאת אמרת: "וידעת כי שלום אוהלך" [איוב ה]. בלא עזרה, דכתיב: "אעשה לו עזר כנגדו". בלא כפרה, דכתיב: "וכפר בעדו ובעד ביתו".⁵³ בלא תורה, כמה דאת אמרת: "האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני" [שם ו]. בלא חכמה, כמה דאת אמרת: "חכמות נשים בנתה ביתה" [משלי ח].⁵⁴ בלא חיים, כמה דאת אמרת: "ראה חיים עם האשה אשר אהבת" [קהלת ט]. בלא רצון, כמה דאת אמרת: "מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה" [משלי יח]. בלא עושר, כמה דאת אמרת: "בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר" [שם לא]. בלא כבוד, כמה דאת אמרת: "אשת חן תתמוך כבוד" [שם יא]. בגין דהאי אשת חן - יראת ה' אקרי, כמה דאת אמרת: [תהלים יט] יראת ה' טהורה.⁵⁵

מסכת יבמות דף סג עמוד א – אחרית דבר

⁴⁵ ראה הפסוק שם בישעיהו לב יז במלואו: "והיה מעשה הצדקה שלום וְעִבְדַת הַצְדָקָה הַשְקֵט וְנָטַח עַד עוֹלָם". השימוש במונח פיקדון ובפועל להחזיר, משמעותם שהעושר בעולם ניתן לאדם במטרה לראות כיצד ינהג בו וכיצד ישתמש בו כהלכות שומרים. וזה כוחה של האשה בסיפור זה שמעמידה את אליהו (ודרכו את הקב"ה) בפני הדילמה מה יעשו עם הפיקדון הזה אם יקחו אותו מהם? לאיזה שומר טוב יותר הם יכולים לתת אותו? ובנוסף, יש לנו את המוטיב שבמעשה נכון, צדקה במקרה זה, כל גזרה ניתנת לביטול, לטובה. ראה דברינו [שני סיפורים על עוני עושר וצדקה](#) במגילת רות, שם השווינו סיפור זה עם סיפור אחר ברות רבה שבו החסיד שהתעשר שכח את חסידותו ובא אליהו והחזירו להיות עני. ושם אין אישה חכמה, אין שם אישה בכלל שתסייע לו בחכמתה.

⁴⁶ לא הייתה לו פרנסה - מצרכים ואוכל לשבת. ר' שמעון בן חלפתא הוא מתלמידי המובהקים של רבי יהודה הנשיא, ראה דו-שיח שלו עם רבי לעזר זקנתו בגמרא שבת קנב ע"א וראה גם ויקרא רבה כב ד שהיה "עוסקן", היינו, חוקר בטבע.

⁴⁷ נתן לו השולחני מעות על חשבון אותה אבן יקרה.

⁴⁸ לעולם הבא. אם תקבל שכרך בעולם הזה, יחסר שולחנך (שכר) לעולם הבא ותבוא לשם ותראה ששולחן (שכר) חבירך מלא.

⁴⁹ שידע רבי והכיר את מצוקתו הכלכלית של תלמידו. ראה הוריות י ע"ב שלא תמיד ידע רבי את מצוקתם הכלכלית של תלמידיו.

⁵⁰ אשתו של ר' שמעון בן חלפתא לרבי יהודה הנשיא.

⁵¹ סיומת זו מחברת אותנו לפרק לא במשלי "אשת חיל מי ימצא", ללמדך שאשתו של ר' שמעון בן חלפתא הייתה אשת חיל שידעה לשחוק ליו אחרון. וכבר דרשנו בפרק זה במשלי בדברינו [אשת חיל מי ימצא](#), על רות המואביה במגילת רות, וכן על שרה אימנו בדברינו [שרה אשת חיל](#) בפרשת חיי שרה. כך או כך, ראה מקבילה (שונה) לסיפור זה ברות רבה ג ד ושם גם מוספר מדוע הנס האחרון היה גדול מהראשון, לפי "שדרכן של עליונים ליתן ואין דרכן ליטול".

⁵² ראה שוב מדרש תהלים (בובר) מזמור נג לעיל: "למנצח על מחלת משכיל לדוד. זהו שאמר הכתוב: מצא אשה מצא טוב - אין סוף לאשה טובה".

⁵³ יומא פרק א משנה א.

⁵⁴ המקור לא מדויק ולא ברור. ראה הערה 2 לעיל.

⁵⁵ מדרש אחרון זה מוקדש במיוחד לכל שוכני ביצת קטמון בירושלים, בפרט לזכרים שבהם. בע"ה ימצאו גם הם את האישה החכמה שתבנה להם בית בחכמתה. וגם שלום, טובה, שמחה, רצון, עזרה, עושר כבוד ושלל, וכפרה ימצאו.

מאי דכתיב: אעשה לו עזר כנגדו! זכה - עוזרתו, לא זכה - כנגדו. ואיכא דאמרי, ר' אלעזר רמי: כתיב כנגדו וקרינן כניגדו! זכה - כנגדו, לא זכה - מנגדתו.⁵⁶

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: נראה שניתן להוסיף לרשימה, גם את חנה שאמנם לא זכתה במקרא ובמדרש לתואר "חכמה", אבל מדבריה כלפי עלי הכהן וכלפי שמיא (הקב"ה) ומתפילתה / שירתה שהיא בסיס להלכות תפילה רבות, אפשר ללמוד על חכמתה הרבה. כיצד הוציאה עצמה מעקרותה, והרי המיילדת נקראת חכמה הרואה ומפעה את הנולד. ראה דברינו [תפילת חנה](#) בראש השנה. ואחרי כל אריכות דברינו הפעם, מן הסתם לא איתרנו ולא מנינו את כל הנשים החכמות שבמקרא ובמדרש. יש המבקשים להוסיף את שרה ורבקה וישנן כמובן נשות התנאים והאמוראים שאת רובן לא סקרנו. וכל היודע דבר אודות נשים חכמות נוספות, מתבקש להחכימו ולהעשיר מימינו ויבורך בבריות גופא ונהורא מעליא וזרעא חייא וקיימא, כולל בנות חכמות שיבנו ביתן בחכמה.

⁵⁶ הדעה הראשונה: "זכה - עזר, לא זכה - כנגדו" ידועה ומוכרת, אולי מרש"י והמדרשים על הפסוק בתורה שמביאים רק את הדעה הראשונה. ראה פירוש רש"י שם: "כנגדו - חלוקה עליו וסותרת דבריו". בפשטות, רש"י זה מסביר את "כנגדו" הראשון, כנגדו של זה שלא זכה. אבל אנו נבקש למקם רש"י זה על "כנגדו" השני, של זה שכן זכה ולהציע פירוש מודרני שאדם שיש לו אשה שאיננה סבילה וכנועה ומסכימה תמיד עם דבריו ודרכו, אלא אשה שיודעת, כשצריך, לעמוד כנגדו של הבעל ולהציע דרך אחרת – זו זכות. לאור המדרשים לעיל, נראה שאין זה פירוש מודרני וכבר המדרש עמד עליו. הקו המנחה בדמותן ואישיותן של אשתו של און בן פלת, של מרים, בנות צלפחד, אביגיל וכל השאר היא העמידה "כנגדו". עמידה כנגד הבעל, האבא, המלך, המצביא, עמידה כנגד גבר חזק, שהביאה אותו לחשוב אחרת ולשנות את דעתו.